

Ayla Kutlu' nun Romanlarından Türkçe Sözlük İçin Katkılar

Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN

Türk dilinin güzelliklerini ve zenginliğini meydana çıkaran şair ve yazarlarımızın *Türkçe Sözlük* içinde yer alan yüzlerce hatta binlerce söz varlığını canlandırdığı bir gerçektir. Özellikle halk arasında kullanılan, dededen, nineden torunlara geçen eski veya yerel sözler, deyimler, atasözleri hikâyecilerimizin ve romancılarımızın çabalarıyla varlıklarını sürdürmekte, böylece onbinlerce okuyucuya Türkçeyi sevdirmektedirler. Hikâyelerinde ve romanlarında, halk arasında kullanılan bu tür söz varlığına sahip çıkan yazarlarımız kendi dil sezişlerine ve becerilerine göre, bunları daha başka bir gözle değerlendirmektedirler. Onların Türkçeyi doğru, iyi ve güzel kullanma kaygısı dolayısıyla oluşan üslupları da okuyucuları daha çok etkilemektedirler. Böylece yaygın ve haklı bir üne kavuşan yazarlarımız hakkında ortaya konan dil ve üslup araştırmaları, farklı yönlerde yapılan taramalar, onların Türk dilinin ve edebiyatının tarihinde nasıl anılacaklarını da kanıtlayacak bir çok önemli verilerle doludur.

Kadın yazarlarımız özellikle 1970'li yılları takiben kendilerinden hayli söz ettirmişlerdir ve ettirmeye de devam etmektedirler. Bunlar arasında öne çıkan isimler arasında Nezihe Araz, Nezihe Meriç, Peride Celal, Sevinç Çokum, Latife Tekin, Adalet Ağaoğlu, Leyla Erbil, Sevgi Soysal, Azra Erhat, Emine Işın, Tomris Uyar, Nermin Bezmen, Ayşe Kulin, Nazlı Eray, Pınar Kür, Duygu Asena, Ayşe Kulin, Ayla Kutlu vd. ortaya koydukları hikâye ve romanlarıyla çeşitli araştırmalara konu olan yazarlarımızdandır. Her birisinin yazılarında kullandıkları söz varlığı, henüz esaslı bir inceleme ve tarama sonunda kaç kelimeyle oluştuğu belirlenmemiş olsa da, ki her birinin ayrı ayrı sözlüklerinin hazırlanması gerekmektedir, *Türkçe Sözlük* için yaptıkları yeni ve değerli katkıları ayrıca araştırılmalı ve meydana çıkarılmalıdır.

Bu yazımda Ayla Kutlu'nun romanlarında geçen söz varlığından hareketle onun *Türkçe Sözlük*. içinde yer alan birikime yaptığı yeni katkılarının önemli gördüğüm bir bölümünü göstereceğim. Yaptığım taramanın ve araştırmanın uzunluğu yüzünden madde başı olan sözleri başka bir yazıya bırakarak sadece deyimler ve atasözlerini göstereceğim. Öncelikle bunlar arasında,

- a. *Türkçe Sözlük*'te bulunmayanlar,
- b. *Türkçe Sözlük*'te olup da farklı anlamlar taşıyanlar,
- c. *Türkçe Sözlük*'te olup da örnek cümlesi bulunmayanlar şeklinde belirlediğim söz hazinesinden sadece ilk ikisi ile ilgili olanları vereceğim.

İlk bölümde *Türkçe Sözlük* içinde yer almayanlardan bazılarını burada örnek cümleleriyle aktaracağım. Anlamlarının iyice belirlenebilmesi amacıyla örnek cümle yarıda kesilmemiş, tam olarak verilmiştir. Bunların kesin bir tanımını yapmaktan çekindim; bu işi de Türk Dil Kurumu bünyesinde bu konuda çabalarını sürdüren çalışma grubunun yapmasının daha doğru olacağını düşünüyorum. Üçüncü maddede gösterdiğim husustakileri ise burada vermek, yazıyı bir hayli uzatmak anlamına geldiği için onu da çalışma grubunun toplantılarına bırakmak zarureti doğuyor.

Örneklere geçmeden önce bir not daha ekleyeyim. Bu yazımda yer yer yeni yayımlanan büyük bir sözlükten de bazı notları belirttim. İlhan Ayverdi'nin hazırladığı *Misa'li Büyük Türkçe Sözlük* (2.baskı, İstanbul 2011, 1411 s.) de karşılaştırmaya dâhil edilmiş olup, orada yer almayanlar da ayrıca kısaca gösterilmiştir (MBTS). Böylece Ayla Kutlu'nun Türk dilinin zenginliğine nasıl bir katkı yaptığı daha kolay görülecektir.

(A)

I. Deyimler:

- aklı başından sıçra-: “Hiçbir zaman bir erkek gibi davranmadı karısına. Dövmedi hiç, ağzından bir kırıcı söz kaçacak diye aklı başından sıçardı” (BGO, 36). MBTS'de yok.
- aklına gelen başına gel-: “Bir süre sessizce beklemeyi yeğledi, Sühendan Hanım. Sonra, aklına gelen başına geldi: Korktuğu şeyi isteyiverdi ondan Ercüment” (T, 176).
- altından çıkama-: “Koskoca Memaliki Osmaniye çatır çatır yıkılıyor. Bu zelzelenin altından çıkamıyoruz. Kaldıramıyoruz bile artakalan yıkıntıyı” (BGO, 104). MBTS'de yok.
- alttan alta: “Bir öğlen sonunda müjde gibi bir haber ulaşıyor. Fransız komutan askerini tutmakta zorlandığı gibi, Ermeniler de alttan alta mücadeleden vazgeçmiyorlar” (EBK, 87).
- ar gel-: “Tamam kızım, tamam çocuğum. Bizimle yaşamak sana ar geliyor. Ağıtçıların kızı olmak istemiyorsun, haklısın” (BGO, 190). MBTS' de yok.
- ateşe at-: “Hep senin yüzünden. Çevrende pırl pırl dolaşan insanı çekemedin sen. Çocuğu göz göre göre ateşe attın” (T,105).

- ayağı çekil-: “Yakınlardaki yoksul evlerin kadınları bu saatlerde su almaya gelirlerdi. Sonra onların da ayakları çekilir ve meydan kapkaranlık yalnızlığını beklemeye koyulurdu” (I, 6). MBTS’de yok.
- ayak altında dolaş-: “Gökçen bile önemini yitirdi; ayak altında dolaşan bir ağırlık, provalı bez parçasına benzeyen bir rahatsızlığı” (T, 41).

II. Atasözleri:

- atası neyse ötesi odur: “Mana ve ruh olarak güzeller gelecekti. Gelemediler. Atası neyse ötesi odur hesabı, şimdikilerin pek bir farkları yok” (EBK, 261). MBTS’de yok.
- Azrail’in danasını kurt yemez: “Mahmut oğlum, yapma bunu. Oğlağı kıra dadandıran yakındaki korusundan olur. - Aldırma be ana. Azrail’in danasını kurt yemez.” (EBK, 61). MBTS’de yok.
- b. *Türkçe Sözlük*’te olup da farklı anlamlar taşıyanlar:
  - afiyet (şeker) olsun: “Sen her zaman kalın kafalı mıydın yoksa sonradan mı oldun? Yediğin dayaklardan - afiyet şeker olsun - beynin mi sulandı, nedir?” (HKU, 41).
  - ağız ağıza ver-: “Annemle İstanbullu hanım ağız ağıza veriyor, konuşuyor, bir yandan da evin o yanından bu yanına bütün işini kotarıyorlardı” (EBK, 134).
  - “NevnihaI, başını oda kapısından uzattığında, annesiyle babasının ağız ağıza verip konuştuklarını gördü (BGO, 54).
  - ağzının içine bak-: “ Onun ağabeyinin ağzının içine bakarak dinlediği şeylerle, kendi gözüyle gördüğü haksızlıklar arasındaki bağı kuracağını çok iyi biliyordu” (T, 104).
  - avaz avaz bağır-: “Bu davayla, gazetelerin avaz avaz bağırdıkları olayla ilişkim yoktur, dedim” (K, 246).
  - ayakta kal-: “Ne de olsa savaşın soğuk biçimde sürdüğü bir ülke burası. Ayakta kalmak için her şeyi yapacak bir devletin uyruğu oldular” (EBK, 72). MBTS’de yok.
  - ayakları (ayağı) yere bas-: “Ne sanıyorsunuz bu davaları siz? Ayaklarınız yere bassın. Bir avukatın elinden ne gelebileceğini biraz düşünseniz siz bile anlarsınız (T, 28). MBTS’de yok.
  - ayağının bastığı toprak ol-: “Ben ona layık bir kız değilim emmi. O da istemez benimle evlenmeyi. Davul bile dengi dengine. Ayağının bastığı toprak olayım, yakma beni” (EBK, 239). MBTS’de yok.

(B)

I. Deyimler:

- baş kaldır-: “Bunalmıştı artık. Düşünceleriyle gövdesi arasındaki uyum yitiyor gibiydi, gövde baş kaldırıyordu” (T,8).
- başı dön-: “Mahmut Ağa'nın başı dönüyor. Doğrulup, elini kuşağına atıyor ve kağıt para çıkarıyor” (EBK, 33).
- bıçağın sırtında ol-: “Bir dönemeçteydi. Yıkılmak ya da doğrulmak ... Ne zordu her ikisini de bıçağın sırtındayken düşünmek. Ondandı belki, çökmüştü!’ (K, 303). MBTS’de yok.
- bilmezden gel-: “Ressam olmak için ne kadar çok yorgunluk, arayış, yetenek gerektiğini bilmezden geliyordu” (CA, 177). MBTS’ de yok.
- boşa harca-: “Yazmak için akıttığım o uzun yılları boşa harcamışım gibi geliyor bana” (EBK-BGK, 21). MBTS’de yok.
- boynuna atıl-: “Hep senin ayak seslerini bekliyordun. Döner gelirsin, boynuna atılırsın diye umuyordun” (CA, 106). MBTS’de yok.
- boynuna borç ol-: “Ben sizleri sevdiğim için yardım etmek istedim. Yardım etmek boynuma borçtu” (CA,104).
- boynunu bük-: “Boynunu büküyor, çocuksu, içten ve sevgili...” (HKU, 138). MBST’de yok.

II. Atasözleri:

- bir memlekette ...
“Ne demişler?” Çama çıkan keçinin çama çıkan oğlağı olurmuş. Bir memlekette ardıc kadı, kavak müftü olursa herkes her işe soyunmuş” (EBK, 330). MBTS’de yok.
- boğanın tenhada ...
“Ne demişler? Boğanın tenhada düzdüğü inek, âşikâre doğurur” (EBK, 386) MBTS’de yok.

(C-Ç)

I. Deyimler:

- çalıyı baştan sürü-: “Sınırı olsa isteklerin, insan anlamaya çalışır, amma çalıyı baştan sürürsen, ya altında kalırsın, ya kanamayla durduramazsın” (EBK-BGK, 83). MBTS’ de yok.

- çengel at-: “Cumhuriyetle her şeyin aydınlığa çengel attığına inanılan yıllar uçup gitmişti” (EBK-BGK, 11).
- çingene çalar kürt oynar: “Ayda bir, Nevnihal Hanım’la Gülhayat Hanım, çingenenin çalıp kürdün oynadığı toplantılarda hizmet ediyorlardı” (EBK, 167-168).
- çorap söküğü: “Yapıyı nasıl da kolay değiştirecekler. Eylemin arkası çorap söküğü... Oysa toplum kaygan, ağırlıksız, uçarı ve tersine dönuveren bir şeymiş” (HKU, 46).

TS’de var, anlamı farklı:

- çat kapı gir-: “Bir gün çat kapı: O da ne, beyaz saçları uçuşan, ince uzun omuzları çökükçe bir adam” (EBK, 264).
- “Çat kapı girecek kimsem kalmadı buralarda” (HKU, 199).

II. Atasözü:

- çama çıkan keçinin...
- “Ne demişler? Çama çıkan keçinin çama çıkan oğlağı olurmuş. (EBK, 331). MBTS’de yok.

(D)

I. Deyimler:

- değirmen dön-: “İçinde yaşanan evin suyu çekilmişti. Değirmen dönmüyor, ihtiyaçlar aksiyordu (EBK-BGK, 136). MBTS’de yok.
- dik dik konuş-: “Ahmet dik dik konuşuyordu. Rezzan da dobra dobra konuşur, ama o başka” (T, 300).
- diline geldiği gibi: “Ben mantıklı konuşmaya çalışıyorum. Sen istediğin gibi, diline geldiği gibi konuşuyorsun” (CA,106). MBTS’de yok.

TS’de var, anlamı farklı:

- döne dolana (TS’de... dolaşa): “Babam, döne dolana, alay ederek annemin ne kadar çirkinleştiğini söyleyecek” (IG, 75). MBTS’de yok.
- dünyayı ayağa kaldır-; “Vatan batmakta. Osmanlı parça parça dökülüyor. Yemen savaşları, ardından dünyayı ayağa kaldıran Dört Yol Adana Ermeni isyanı...” (EBK, 225). MBTS’de yok.
- dipten bucağa: “Bir genç kız gibi evi dipten bucağa temizliyordu, cam siliyordu” (K, 100). MBTS’de yok.

- düzene gir-: “Suna doğduğunda çok duyarlı elektronik araç yedek parçaları üreten iş yeri düzene girmişti” (CA, 45). MBTS’de yok.
- düzlüğe çıkar-: “Sevgin öyle bir ağırlıkla çökmüştü ki üstüme, ya seninle bütünleşecek, ya da seni düzlüğe çıkararak bundan kurtulmalıydım” (K, 15). MBTS’ de yok.

II. Atasözleri:

- dövene elsiz gerek...
- “Gülhayat öfkeyle başını sallıyor, sinirleniyor: ‘Dövene elsiz gerek, sövene dilsiz gerek, Emir Ağa. Kimi kavgayı severdi, bacınız zalimdi” (EBK, 57). MBTS’ de yok.
- duman yüksek dağların... : “Yücede kim varsa, haset toplar üstüne. Duman en çok yüksek dağların başında birikir” (EBK-BGO, 209). MBTS’de yok.

(E)

I. Deyimler:

- ele güne karşı: “Geçimlerini hesaplayıp ayarlayan, ele güne karşı çok iyi durumda olduklarının gösterişini planlayan o” (EBK, 59). MBTS’ de yok.
- el âlemin ağzına sakız o1-: “Yeni doğurmuşum, nazara gelirmişim, o kadar yorgunluğa dayanamazmışım, el âlemin ağzına sakız olurmuşum” (BGO, 97/98). MBTS’de yok.

II. Atasözleri:

- eşeği dama çıkarın...

“Eşeği dama çıkarın yine kendi indirir, demişler. İndirebildik ya, ona bakmalı” (EBK, 317) MBTS’de yok.

(F)

I. Deyim:

- fütura düşür-: “Asker canibinden gelen havadis, beylerin ve ahalinin fütura düştüğü merkezinde...” (BGO, 83). MBTS’de yok.

(G)

I. Deyimler:

- gönül düşür-: “Ne var ki, Osman’ın babası Nuri, bu güzel kıza gönül düşürmüş” (T,271). MBTS’de yok. TS’de ise bu “gönlünü düşürmek” olarak gösterilmiş.

- gönül yık-: “Allah’ına kurban. Yıkma gönlümü, payimal etme şu kadar kişinin içinde” (CA, 39). Yukarıdaki örneğe bakarak bunun TS’de “Gönlünü yıkmak” başlığı altında olması gerekirdi, ancak böyle bir deyim de yok orada.

“Kızlar analarının gönüllerini yıktıklarını hatırlamıyorlar hiç” (BGO,164).

- gönül yakışığı: “Okula giderken, fakir fukaraya erzak dağıtılan oğul, tatilde döndüğünde adakların kesildiğı gönül yakışığı” (BGO, 224). MBTS’de yok.

- gönül yüce: “Buralarda insanın gönülü yüce, karılık değeri hiçtir”(BGO,135). MBTS’de yok.

- gönlünü kır-: “Keseceğinden korkumuzdan değil ya, gönlünü kırmak istemiyorum” (CA, 60). TS’de gönül kırmak olarak verilmiş.

- gözden silin-: “Yumurtalık kıyılarında bir ince sis oluşurdu akşamları, gözden silinirdi Yumurtalık” (IG, 21). MBTS’de yok.

- gözü başkasını görme-: “Annesinin gözü, yıllardan beri Süha’dan başkasını görmüyordu” (T, 252). MBTS’de yok.

- gözünü kırpmaz-: “Böyle bir durumda aralarındaki bağı kesip atmak için gözünü bile kırpmazdı” (T, 246).

- güç al-: “Onlar birbirinden güç almayı unutup, içlerine kapandıkları için yalnız kalmışlardı” (CA, 78). MBTS’de yok.

II. Atasözleri:

- göz düşmanını ...

“Olmaz yerde görseydik bile bilirdik birbirimizi. Göz düşmanını bilir, demişler. (BGO, 206). MBTS’de yok.

- gönül düşe ...

“Kontrol altında tutulacak bu kız. Layık değil, kılıkuyruk bir şey... Ama ne demişler. Gönül düşe bir boka, o da mis gibi koka” (BGO, 228). MBTS’de yok.

(H)

I. Deyimler

- hamam suyuyla dost ağırla-: “Zaten hamam suyuyla dost ağırlamakta, bizimkiler kadar ustası var mıdır?” (BGO, 350). MBTS’de yok.

- hayal kırıklığına düş-: “Zaman zaman şimdiki gibi hayal kırıklıklarına düşmesine karşın, yıllar geçmişti işte” (T, 108).

II. Atasözleri:

- her yol...

“Her yol bir yere varır, diye düşünüyor. Yollar, başka yollara varmasa bile, evler yollara açılır, kaçınılmaz.” (BGO, 212). MBTS’ de yok,

- her ot kendi...

“Bir göçmenin kendini sağaltıp normal insana dönebildiğini bana kimse söylemesin. Ayağının yere bastığını algılamıyor insan be yahu! Her ot kendi kökünde yeşerir, diye boşuna dememişler.” (EBK, 328). MBTS’de yok.

(İ)

I. Deyimler:

-içi elverme-: “Otobüse bindirdim; yalnız göndermeye içim elvermiyordu ama, çarem yoktu” (CA, 106).

-içi kaldırma-: “Evine gitmeyi şimdi içim nasıl istemezse, seninle böylesi bir yakınlığı da içim kaldırmıyor” (CA, 162). MBTS’de yok.

- içi kana-: “Yaşlanıyordu galiba. Artık içi kanıyordu böylesi davalara girdiğinde. Bıraksa mıydı acaba?” (T, 142). MBTS’de yok.

- içi sevinçle dol-: “Çocuk ağlar ağlamaz tabana kuvvet kaçıyordu. Kaçarken içi sevinçle doluyordu” (CA, 143). MBTS’ de yok.

- içinde kal-: “Bu belli belirsiz küçümseme, yalnızca Zinnur’un içinde kaldı; gerçek de değildi üstelik.” (T, 254). MBTS’de yok.

- inadını kır-: “Vedat’ın üstelemeleri Nilüfer’in inadını kırmamış, yahut korkusunu gidermemişti” (CA, 45). MBTS’de yok.

- ipleri gevşek bırak-: “Şımarıklığını kimse yüzüne vurmuyor, o yüzden böyle davranıyor diye düşünüyor; senin, onun iplerini gevşek bırakmana kızılıyordu” (T, 198). MBTS’de yok.

(K)

I. Deyimler:

- kaale al-: “Ne kendisi etkileyebilir, bin şeyi kaale almak durumundaki bir görevliyi, ne de ağabeyinin kendisini etkileyip düz gerçeklere çekmesini istiyor” (BGO, 201).TS’de “kal/II”de yok.

- kadere lanet et-: “İkisi de beklediklerini bulamamış, kadere lanet etmişlerdir” (BGO, 195). MBTS’de yok.

- kafa kâğıdı çıkar:- “Soyadı, eski kocası tarafından lutfedilmiş ama kafa kağıdı çıkarmak eli kalem tutanların aklına gelmemiştir (EBK, 189). MBTS’de yok.
- kâğıda dök:- “Öteki tutuklular oturmuş, yanıtlarını kâğıda dökmeye başlamışlardı bile” (K, 260).
- kanı ağırlaş:- “Kanım ağırlaştı yıllarla. Kanım, tırnak uçlarına kadar koşan o kızıl su! (KD, 15).
- kellesini iste:- “Demek kelle isteniyor. Peki ne zaman işlemişim bu suçları?” (K, 64). MBTS’de yok.
- keyfini sür:- “Bırakın çocuğu bu kadar sıkmayın. Oynasın, yaşının keyfini sürsün” (CA, 57).
- kışından ter ak:- “Kolay mı bu zamanda ev sahibi olmak? Benim kışımından ter aksın, herif safasını sürsün, olur mu?” (IG,131). MBTS’de yok.
- kışını büyüt:- “Anadolu’da rastgele bir ilçeye kendini atıvereceğini, hükûmet doktoru yahut belediye tabibi olarak kışını büyütmeye kalkışacağını sanıyordu” (CA, 91). MBTS’de yok.
- kolaya kaç:- “Bir yandan müstevliler, bir yandan hep kolaya kaçmaya alışmış bizimkiler, insanda güç bırakmıyorlar” (BGO, 55). MBTS’de yok.
- kışına tekme yi:- “Terbiyesiz, pasaklı ve çirkindi... Sonunda kışına tekme yi yemişti o yüzden” (T, 47).
- kötü yatakta yetiş:- “Kötü tohum değildi Gökçen. Kötü yatakta yetişmişti, o yüzden babasının yüzünü güldürmüyordu” (T, 61). MBTS’de yok.
- kulağı bükül:- “Önceden kulağı bükülmüş olduğundan, bahçeye bakan odanın perdelerinin kapatılmasına izin vermiyordu” (IG, 36).
- kurda kuşa yem et:- “Böyle kırgın durmayın Gülhayat Hanım. Çocuklarımızı kurda kuşa yem edemeyiz” (BGO, 142). MBTS’de yok. TS’de ise... yem olmak maddesi bulunuyor.
- kursağından kes:- “Çocuklarımin kursağından kesip taşa, demire para saçamam ben” (IG, 156). MBTS’de yok.
- kursak alıştığını ister:- “Buranın yemekleri olsun. Ben Urfalıyım. Kursak alıştığını istermiş’! (EBK, 199). MBTS’ de yok.
- kuyruğu dik tut:- “Ölene kadar kuyruğumuzu dik tutmak zorundayız, buna mecburuz” (BGO, 165). MBTS’de yok.

II. Atasözü:

-kızın kaderi...

“Aptal kızım. Saadeti tatmayacak hiç. Kızın kaderi anasının kaderi, boşuna denmemişti (BGO, 344). MBTS’de yok.

(M)

I. Deyimler:

matem tut-: “Hüsra ablasının bu kadar matem tutması niye? Onun babayla her zaman sorunu vardı” (EBK, 62).

maymun gözünü açtı: “Son aptal da ayıldı artık. Maymun gözünü açtı, artık gençliğinden kalma, eski, yanlış değer yargısını değiştiriyor” (CA, 16).

modası geç-: “Sağa sola rastgele savrulmuş, modası geçmiş, yakaları eprimiş gömlekler Vedat’ındı” (CA, 100).

müjde ver-: “Ben de boş bulunup aklımca müjde veriyorum sana” (CA, 103).

(N)

I. Deyim:

nokta koy-: “Bir nokta koy, Saliha sultan. Neden kötü gelin dedin bana?” (K, 228). MBTS’de yok. TS’de ise ikinci anlam için örnek cümle olabilir.

(O - Ö)

I. Deyimler:

- o yana bu yana: “Çocuk ayaklarının altında, o yana bu yana savrula savrula gün boyu yer değiştirmek zorundaydılar” (IG, 6).

- olduğu yerde say-: “Eşlerden biri olduğu yerde sayıyordu; yıllar önce bu nitelikleriyle beğenildiğini unutamıyordu” (CA, 78). MBTS’de yok.

- onuru kırıl-: “Zinnur, yüreği ağzında, onurunun kırıldığını söyleyerek ve ağlayarak karşılayacağını sanmıştı” (T, 255). MBTS’de yok.

- ortada bırak-: “Yemeğini yerler, gezip tozarlar, sonra seni ortada bırakıp sıvışırılar” (K, 10).

- oturup kal-: “Korkuyor zavallı. Bizimle birlikte oturup kalırsa suçlanacağından korkuyor” (K, 181).

II. Atasözlere:

-Osmanlı tavşanı...

“Ara sıra İngiliz donanmasının konik ışıkları geçiyor. Ey gavur, neyi aydınlatıp neyi avlarsın? Bakma düşkün günümüze. ‘Osmanlı tavşanı arabada avlar da denmiştir’ (EBK, 74). MBTS’de yok.

-Ölen ölür...

“Bize acıyorlar, gözyaşı bile döküyorlar. Ama devrim için ne önemimiz var? “Ölen ölür, kalan sağlar bizimdir!’ Oyunun kuralı bu!” (K, 114). MBTS’de yok.

(P)

I. Deyimler:

- pabucu dama gitme:- “Bana güldü; kız kardeşin var, dedi. Pabucun dama gitmeyecek” (HKU, 67). MBTS’de yok.
- pabuç terini karşıla:- “Kim satın alabilir şu lenduhayı? Kahya Mansur’u aramalı yarın; Adana’ya götürsün. Pabuç terini karşılayacağımı bilir” (BGO, 17). MBTS’de yok.
- pabuç teki küp kırığı: “Gidilen kim olursa olsun, eli boş gitmeyen kadınlar. Bize de getirir. Nereden bulur? Pabuç teki, küp kırığı, eski deyimle, ama dengini bulur” (BGO, 31). MBTS’de yok.
- perçem düşsün, kel görünsün: “Benim ne kadar kötü olduğum iyice bir açığa çıksın. Ben de anlayayım, meğer neymişim. Perçem düşsün, kel görünsün...” (CA, 105). MBTS’de yok.
- pisi pisine: “Pisi pisine öldürdü insan. O Nazi vagonunda olduğu gibi belki çürüyünceye kadar kimse dokunmazdı cesedine” (K, 279).

(S)

I. Deyimler:

- saç baş yol:- “Ne o kahyanın saç baş yolmasına aldırıyor, ne de Emir Bey, adamın mektuplarını önemsiyordu” (BGO, 204). MBTS’de yok.
- saygıda kusur etme:- “Vedat, kötü bir insan değildi, İsmet ona saygıda kusur etmemiştir” (CA, 109). MBTS’de yok.
- sesi titre:- “Sesi titremiştir; Halil’i, onun uzaklığını, sevgilerinin çaresizliğini düşünmüştü” (CA, 101/102). MBTS’de yok.
- sesini duyur- : “Yağmur avını yitirmiş, yalnız kalmış bir hayvan gibi dışarıdan sesini duyurmaya çalışacak” (HKU, 201). MBTS’de yok.
- sevinç duy:- “Bir yılda en yakını olan üç insanı çıkarmıştı yaşamından ve

birinden acı, birinden sevinç duymuş, öbürünü unutmayı yeğlemiştir” (CA, 90). MBTS’de yok.

- söze dök-: “Derdini kimselere anlatamayacaktı. Nasıl söze dökceğini bilmediği şeylerdi bunlar” (EGO, 13). MBTS’de yok.
- sözü ele al-: “Darmadağınık yüz imleriyle, söylediklerinin önemini sildiğini fark etmeksizin sözü ele alırdı” (T, 15). MBTS’de yok.
- sözünü yarıda kes-: “Daha söze başlarken, bu soruna Vedat’ın yardımcı olmayacağını anlamıştı; sözlerini yarıda kesmişti” (CA, 78).
- sözünü pul etme-: “Ağabeyi onun sözünü pul etmemek için içini çeke çeke kabulleniyormuş durumu” (BGO, 169) MBTS’de yok.
- su götürme-: “Evliliklerinin her bölümünün başarısız olduğu su götürmez” (K, 311).
- suyun başını tut-: “Sonradan milletvekili, şirket genel müdürü, yönetim kurulu üyesi olmuşlar, her zaman suyun başını tutmuşlardı” (T, 160). MBTS’de yok.
- süğüm süğüm sağıl-: “Kuruyan kan Emir’i iki gözü süğüm süğüm sağılan ağlamaklı bir çocuğa çevirdi” (BGO, 28). MBTS’de yok.

(T)

I. Deyimler:

- talim et-: “Emir atı dans ettirir gibi yürütüyor. Küçük insanla bu oyunu uzun zaman talim etmişler gibi oynuyorlar (EBK, 42). TS’deki ile anlam farklılığı da var.
- tedirginlik ver-: “Nilüfer onlara tedirginlik verdiğini görmezden gelemezdi, ama görmezden geliyormuş gibi davrandı” (CA, 42). MBTS’de yok.
- tir tir titre-: “Bir nem ki kokusuna aldırmasan yüreğine vuran soğuktan tir tir titrersin, titremezsene kokuya mide dayanmaz” (EBK, 77).
- toz toprak ol-: “Çamurdu, tanrıça elinde biçimlenmiş olsa da, toz toprak olup savrulmaktı kaderi” (KD, 132). MBTS’de yok.
- tuz ekmek ye-: “Onların evinde çok tuz ekmek yedim ben. Borçlu değilim diyemem bugün” (BGO, 146). MBTS’de yok.

(U - Ü)

I. Deyimler:

- umuda sarıl-: “Bu kez yeni bir umuda sarılmıştı: Öğrenimini eksiksiz biriymiş gibi sürdürecekti Süha” (T, 121). MBTS’de yok.

- umut kes-: “Bacısından umut kestikten sonra, Öznur da güzel gelmeye başladı Osman Usta’ya” (T, 278).

“Rezzan’ın kaybolduğunu uzun süre kabullenememişti Osman Usta. Sonunda, bir mektubunu alabileceklerinden iyice umut kesmişlerdi” (T, 305). MBTS’de yok. TS’de ise “ümidini kesmek” biçiminde yer almıştır.

- umudunu yitir-: “Her zaman tozlu ve pis görünen o yerde, insanlara yardım edebileceği umudunu yitirmişti” (CA, 56). MBTS’de yok.

Not: TS’de umut ve ümit ile başlayan değişik tanımlar ve buna bağlı olarak da farklı deyimler yer almaktadır. Yazarlarımızın hangisini tercih ettiği pek açık değildir.

(Y)

I. Deyimler:

- ya herro ya merro: “Mahmut kendini riske atacak, partizanlığa soyunacaktı. Ya herro ya merro...” (EBK, 195).

- yakasına yapış-: “Dahası, gidip Cahit’in yakasına yapışır bir erkek gibi davranmasını, karısını kolundan tuttuğu gibi eve kapatmasını söyleyebilir” (K, 129).

- yarasını kanat-: “Yüzümdeki kırıklığı okumamış olamaz. Ama neden hâlâ yarımı kanatmak için tırnaklamakta direniyor? (K, 255). TS’de anlam farklılığı var ve mecaz anlamı verilmemiştir.

- yarı yolda kal-: “Böyle yarı yollarda kalmamın sebebi senin gibi bir kariya düşmemendir” (CA, 56).

- yarı yoldan dön-: “Hızlanmak, öne geçmek, yarı yoldan dönmek, bocalamak, düzenden kopmak yahut onu bozmak yoktu” (CA, 1). MBTS’de yok.

- yaş dök-: “Zavallı insanlar için iki damla yaş döktü; açıldı, kederi ferahladı” (KD, 58).

“Derdini dökmek, biraz mübalağa etmek, birkaç damla yaş dökmek ve sonra o eve gitmek...” (EBK, 314).

- yaşını başını al-: “Gelmeyeceğim diyebilirdin, dedi. Siz yaşını başını almış bir insansınız” (HKU, 12).

- yiğidin malı meydanda ol-: Burası Ankara Hilton. Peştemala ne gerek var? Hepiniz erkek değil misiniz? Yiğidin malı meydanda. Çıkınca da kirli çamaşırlarınızla kurulanırsınız” (K, 211). MBTS’de yok.

- yol al-: “Bir süre başladığı anda bitişe yol almış olacak; kendimi kandırmayacağım”

(K, 202). TS'de farklı anlamı ve buna bağlı olarak da farklı örnek cümle verilmiştir.

- yolunacak kaz olarak gör-: "Herkes beni yolunacak kaz olarak görüyor anlaşılan" (CA, 24). MBTS'de yok.

- yükümlü kıl-: "Pişmanlıklarımın ne kadar yoğun olduğunu hatırlatan bir belleğim olmadığından, yeni pişmanlıklar çekmeye yükümlü kılıyordum kendimi" (IG, 61).

Burada verilen örnekteki "pişmanlık çek-" deyimini de TS'de yoktur.

- yüreği çatal ol-: "Emir Beg, boyu ve aklıyla birlikte kinini de büyütmelidir. Yüreği çatal, aklı çakal olmak zorundadır" MBTS'de yok.

- yüreği dağlan-: "Bunu çok zor da olsa hazmedebildim. Yüreğim dağlanıyor, kızımın elimden uçacağı korkusuna düştüm" (EBK, 149).

- yüreği büyü-: "Annesine duyduğu sevginin coşkusuyla yüreği büyüyor, kocaman bir yürek oluyordu" (K, 100). MBTS'de yok.

- yürek ağırları çek-: "Sen daha önce de böyle yürek ağırları çektin ve ardından gelen kırıklıklara dayandın" (HKU, 76). MBTS' de yok.

- yürekli davran-: "Asistanların her an girip çıktıkları bu yerde, Halil Hoca'nın nasıl olup da onca yürekli davrandığına şaşmıştı" (CA, 95). MBTS'de yok.

- yüzü karar-: "Ahmet'in yüzü kararıyor: Bırak şu herifi be hoca! Ne halt edersen et!" (K, 123). MBTS'de yok.

- yüzü kızar-: "utanç verici bir şeydi havlunun gevşemesi, zayıf gövdesinin bir yerinin görünmesi. O yüzden sıkı sıkıya yapışmış havluya. Yüzü kızarmış, çilleri belirginleşmiş" (EBK, 48). Buradaki anlam TS'de yer almıyor. Farklı anlam ve örnek verilmiştir. Hatta örneğin ters olduğu da söylenebilir.

- yüzü toprağa dön-: "Çevresindekiler ve doktorlar onun artık yüzünü toprağa dönmüş bir insan olduğunda birleşmişlerdi" (BGO, 9). MBTS'de yok.

(Z)

I. Deyimler:

- zamana bırak-: "Böylesi bir bağ sınırlarını önceden çizsen de, zamana bıraksan da bana acı verir" (HKU, 91).

- zehir et-: "Peki, nasıl yerleşti onca yılını zehir eden öfkeli baba korkusu? Hep başkalarından geldi bu" (EBK, 138).

Yazarımız Ayla Kutlu'nun güzel Türkçemize daha nice katkılar yapacağına, onun

yazıları sayesinde dilimizin daha da zenginleşeceğine inanıyorum. Yetmiş beş yaşına gelen yazarımıza sağlıklı ve mutlu günler dileklerimi de burada belirtmek isterim.

Ayla Kutlu'nun romanlarında tarayarak bulduğum ve *Türkçe Sözlük* içinde yer almayan deyimlerin ve atasözlerinin gösterdiği gibi, her yazarımızın böylesine bir taraması yapıldığında elimizdeki bütün Türkçe Sözlükler çok daha zenginleşecektir.

Örneklerin sonunda ayrıca içinde verdiğim romanlar şunlardır:

- *Islak Güneş*, (IG), 1980.
- *Cadı Ağacı*, (CA), 1983.
- *Tutsaklar* (T), 1983.
- *Bir Göçmen Kuştı O* (BGO), 1985.
- *Hoşca Kal Umut* (HKU), 1987.
- *Kadın Dünyası* (KD), 1994.
- *Kaçış* (K), 1997.
- *Emir Bey'in Kızları* (EBK), 1998.